

перша – п'ята. – Донецьк.

3. Бахтинський Ф. Ассирійці (Айсори) у Києві // Східний світ. – 1928. – №6; В. Скоробагатів. Айсори в ССРСР // Просвещение национальностей. – 1931. – №1; Данилова Е.Н. Деятельность Всероссийского Союза ассирийцев в 20 – 30 гг. XX века. // Этнографическое обозрение., – 2005 – №2.
4. Матвеев К.П. Ассирійці в городах Европейской части СССР. – М., 1985.
5. Бахтинський Ф. Ассирійці (Айсори) у Києві // Східний світ. – 1928. – №6.
6. Государственное Учреждение Национальный Архив Республики Адыгеи. – Ф.Р 1. – Оп. 1. – Д. 551.
7. Первое Всеукраинское совещание по работе среди национальных меньшинств. 8 – 11 января 1927 г. Стенограмма. – X., 1927.
8. Государственный архив Днепропетровской области. – Ф.19. – Оп.1. – Д. 474.
9. Архів тимчасового зберігання документів УСБУ в Донецькій області. – Архівно-слідча справа 4205.
10. Там само. – Архівно-слідча справа 4005, 4206, 4319, 4240, 38701 нф, 7847-2 нф.
11. Реабілітовані історією. У двадцяти семи томах: Донецька область. Книга перша – п'ята. – Донецьк.

О. Махія

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТОВАРИСЬКИХ СУДІВ (КІНЕЦЬ 50-Х – ПОЧАТОК 60-Х РР. ХХ СТ.)

Загальноєвропейська тенденція до демократизації та більшої прозорості діяльності системи судочинства є цілком актуальною і для України. У цьому контексті цікавим є вітчизняний досвід роботи громадських (товариських) судів, які досить активно працювали в умовах “хрущовської відлиги”. Зазначена нами тема вже привертала до себе увагу таких дослідників, як І. Серета, М. Магаріна [1], М. Чередніченка [2], О. Лапай [3], П. Михайленко [4], О. Островський, А. Фельдман [5], Г. Ліненберг, Н. Леонов [6]. Однак і до теперішнього часу залишаються маловивчені окремі аспекти окресленої нами тематики. Автор статті ставить за мету з'ясувати основні засади формування товариських судів в УСРР у період хрущовської відлиги. Об'єкт вивчення – товариські суди в УСРР, предмет – засади їхнього формування.

Перші товариські суди в Україні почали виникати ще в добу утвердження радянського ладу. Своє початкове законодавче оформлення вони отримали у декреті Раднаркому РСФРР від 14 листопада 1919 р. У Положенні “Про робітничі дисциплінарні товариські суди” суворо регламентувалися їхні завдання, головними із яких були укріплення дисципліни на заводах і фабриках, сприяння боротьбі зі спекуляцією та голодом [1, 3]. Аналогічне Положення, з деякими незначними змінами, було прийнято і постановою Ради Народних Комісарів УСРР 12 червня 1920 р. [2, 25], а нове – від 5 квітня 1921 р. значно розширювало компетенцію товариських судів. Вони мали право розглядати справи і про непристойну поведінку у громадських місцях, і незначні присвоєння коштів підприємств та установ [1, 3].

Із початком 1950-х рр. почалося відродження діяльності товариських судів. 14 липня 1951 р. Рада Міністрів СРСР затвердила „Положення про

товариські суди на підприємствах та в установах” [3, 7]. На ХХІ з’їзді КППС М. Хрущов зазначив: “Настав час, коли більше уваги слід приділяти товариським судам, які повинні головним чином добиватися запобігання різного роду порушенням. Вони повинні розглядати не тільки питання виробничого, але й побутового, морального характеру, факти неправильної поведінки членів колективу, які допустили відхилення від норм громадського порядку” [4, 21]. На тому ж з’їзді він підкреслив: “Коли активно діятимуть громадські товариські суди і сама громадськість виділить людей для забезпечення громадського порядку, тоді набагато легше буде боротися з порушниками, можна буде розгледіти такого порушника не тільки, коли він вже вчинив проступок або злочин, а коли в ньому виявляться відхилення від норм громадської поведінки, які можуть привести його до антигромадських вчинків. Люди можуть на нього своєчасно вплинути з тим, щоб покласти край його поганім нахилам” [3, 8]. Ці слова М. Хрущова ще раз підтвердили тезу про ідею перекладення основних форм контролю над дотриманням порядку у суспільстві на громадськість.

Загалом, відповідно до вимог ХХІ з’їзду КППС, постанови ЦК КППС і Ради Міністрів СРСР від 2 березня 1959 р., закритого листа ЦК КППС від 5 листопада 1959 р. та постанови ЦК КП України від 18 листопада 1959 р., суди республіки посилили роботу із залучення громадськості до боротьби зі злочинністю і порушеннями громадського порядку.

Тому ширше стали застосовуватися такі форми залучення громадськості, як передача громадським організаціям і колективам на перевиховання і виправлення умовно-засуджених; проведення судових процесів у виїзних засіданнях на підприємствах, в колгоспах, установах та організаціях; залучення до участі в судових процесах громадських обвинувачів і захисників, роз’яснення законів серед населення [7, 96].

У жовтні 1959 р. у пресі для обговорення були опубліковані проекти законів, спрямовані на підвищення ролі громадськості в боротьбі із порушеннями законності. Серед них був і проект Положення про товариські суди. Під час обговорення було вирішено, що буде доцільно не видавати загальносоюзного Положення про товариські суди з тим, щоб такі документи були прийняті безпосередньо в республіках, тому Указом Президії Верховної Ради УРСР від 15 серпня 1961 р. було затверджене Положення про товариські суди Української РСР. Цей документ став основним законодавчим актом, що регулював діяльність товариських судів в Україні [5, 7].

Відповідно до його змісту товариським судам були підвідомчі такі справи:

1. Про порушення трудової дисципліни, у тому числі прогул без поважних причин, запізнення чи передчасний ухід з роботи, недоброякісне виконання роботи чи простій внаслідок недобросовісного ставлення робітника до своїх обов’язків; недотримання правил техніки безпеки та інших правил праці, окрім випадків, за які передбачена кримінальна відповідальність; псування інвентарю, інструментів та матеріалів по недбалості.

2. Про появу у нетверезому стані та негідну поведінку в громадських місцях і на роботі.

3. Про негідне ставлення до жінки, негідну поведінку в сім’ї, невиконання обов’язків із виховання дітей, негідне ставлення до батьків.

4. Про нанесення образ, лихослів’я, розповсюдження у колективі неправдивих чуток, котрі соромили члена колективу, якщо ці вчинки скоєні

вперше.

5. Про дрібне браконьєрство, дрібні порушення, пов'язані із лісом, про потрапу посівів, псування дерев та інших зелених насаджень.

6. Про псування жилих та нежилых приміщень та комунального обладнання, котре не призвело до значних збитків.

7. Про порушення правил внутрішнього розпорядку у квартирах та гуртожитках, про спори мешканців по оплаті комунальних послуг, використанні підсобних приміщень, домових служб, про порушення встановленого порядку користування земельними ділянками між власниками домоволодіння.

8. Про майнові спори між громадянами, які є членами одного і того ж колективу, на суму до 50 крб. при згоді учасників спору на розгляд справи у товариському суді.

9. Про адміністративні чи інші малозначимі правопорушення, якщо органи міліції, прокуратури чи суду передадуть справу на розгляд товариського суду [8, 63].

10. Про інші антигромадські проступки, які не тягнуть за собою кримінальної відповідальності [8, 64].

Пізніше до цих пунктів були додані ще й такі:

- про самовільне використання в особистих інтересах належних державному підприємству, установі, організації, колгоспу, іншій кооперативній і громадській організації транспортних засобів, сільськогосподарської техніки, верстатів, інструментів, сировини та іншого майна, якщо ці дії не заподіяли істотної шкоди;

- про вперше вчинені дрібне хуліганство, дрібну спекуляцію, дрібну крадіжку державного або громадського майна, а також про вчинену вперше крадіжку малоцінних предметів споживання і побуту, що є в особистій власності громадян, коли винний і потерпілий – члени одного колективу [2, 52];

- про порядок користування будівлями, що становлять власність двох або декількох громадян, про поділ майна колгоспного двору і виділ з нього, про поділ майна між подружжям – при згоді сторін, між якими виник спір, на розгляд справи в товариському суді;

- про самоуправство, неподання допомоги хворому, незаконне лікарювання, придбання майна, завідомо здобутого злочинним шляхом, та про інші злочинні діяння, якщо вони не являють великої суспільної небезпеки і органи міліції, прокуратури або суд визнають за необхідне передати таку справу на розгляд товариського суду [2, 53].

Розширення повноважень товариських судів було передбачено також в Основах цивільного законодавства СРСР та союзних республік, в їх кримінальних та кримінально-процесуальних кодексах. У ст. 6 Основ цивільного законодавства вказувалося, що захист цивільних прав здійснюється не лише судом, арбітражем або третейським судом, але й в окремих випадках товариськими судами, профспілками та громадськими організаціями. Ст. 51 Кримінального кодексу УРСР та ст. 8 Кримінально-процесуального кодексу УРСР перераховували обставини, за яких особа, яка вчинила злочин, могла бути звільнена з-під кримінальної відповідальності з передачею справи на розгляд товариського суду [1, 18].

В основу створення товариських судів було покладено 3 специфічні

принципи: виробничо-територіальна ознака утворення, виборність, підзвітність членів судів [2, 37]. В організаційному відношенні, відповідно до специфіки діяльності, розрізняли 2 види товариських судів: виробничі, тобто створені в колективах за місцем роботи (або навчання), і територіальні, тобто створені в колективах за місцем проживання [5, 15].

Товариські суди створювалися в установах, підприємствах, організаціях, середніх спеціальних та вищих навчальних закладах, колгоспах, радгоспах, населених пунктах, будинках, домоуправліннях [1, 8]. Відповідно до Положення про товариські суди, вони організовувалися на тих підприємствах і установах, де налічувалося не менше 100 працівників, і у великих цехах підприємств з числом робітників більше 1000 осіб. Згідно з проектом “Зразкового Положення про товариські суди”, суди могли бути створені і в колективах із чисельністю не менше 50 осіб [3, 13].

Товариські суди на підприємствах організовувалися за виробничою ознакою, тобто обиралися єдині товариські суди підприємств, покликані розглядати проступки, здійснені особами, які працювали на окремому підприємстві [6, 15]. Колгоспні товариські суди, як і товариські суди на підприємствах, також вважалися виробничими товариськими судами, оскільки їх робота була спрямована на сприяння виконанню виробничих планів [5, 10].

Як правило, на підприємстві чи установі створювався один товариський суд, але бували випадки, коли на великих підприємствах товариські суди організовувалися по окремих цехах, виробництвах, ділянках. Таким чином було налагоджено роботу товариських судів на Дніпровському заводі ім. Держинського, на Київському комбінаті штучного волокна [3, 28], Краматорському металургійному заводі ім. Куйбишева, Докучаєвському флюсодоломітному комбінаті, Львівському автобусному заводі [2, 39], Ждановському металургійному заводі ім. Ілліча, Сталінському машинобудівному заводі ім. 15-річчя ЛКСМУ та ін. [3, 14]. На заводі сільськогосподарського машинобудування ім. Жовтневої революції м. Одеси було створено 15 цехових судів, у політехнічному інституті та державному університеті ім. І. І. Мечнікова суди були організовані по факультетах. Перевага такої структурної форми була у тому, що суди окремих виробничих ланок зі знанням справи розглядали справи про членів свого колективу, адже вони знали своїх людей [1, 9].

На зразок цехових товариських судів на підприємствах, у тих колгоспах, які мали у своєму складі великі комплексні бригади, що розташовувалися у межах окремих населених пунктів, організовувалися бригадні товариські суди. Наприклад, колгосп “Дружба” (Гребінківський р-н Київської обл.) мав 2 комплексні бригади, розташовані в окремих селах – Ксаверівці та Пінчуках. У кожній бригаді там діяв окремий товариський суд [5, 15].

На великих підприємствах поряд із цеховими іноді існували загальні для підприємства товариські суди. Так, на Київській 4-й взуттєвій фабриці було організовано 8 товариських судів: 7 цехових і 1 фабричний. Цехові були створені у великих цехах, а фабричний розглядав справи, що надходили з невеликих за чисельністю робітників цехів та з інших відділів фабрики [2, 28].

На практиці мали місце випадки, коли на деяких підприємствах обиралися міжцехові товариські суди, а загальнозаводський не створювався. На Часів-Ярському комбінаті вогнетривких виробів було організовано декілька

міжцехових судів, які, по суті, обслуговували всі дільниці і відділи комбінату [3, 15]. Робота зі створення товариського суду включала у себе підготовку та проведення спільного зібрання (конференції) по виборах товариського суду і розподілення обов'язків серед обраних членів товариського суду [6, 17-18].

Вибори до товариських судів відбувалися на загальних зборах колективів робітників і службовців підприємства, установи, організації, цеху, дільниці, колгоспу і були прямими і відкритими, строком на 1 рік. Обраними вважалися ті особи, які отримали більшість голосів, причому обов'язково більше половини голосів присутніх на зборах. Після обрання товариського суду його члени обирали голову, замісників та секретаря [1, 10].

Кількість членів товариського суду в кожному окремому випадку встановлювалася загальними зборами під час виборів. Наприклад, товариський суд залізничного цеху Дніпровського заводу ім. Дзержинського функціонував у складі 14 осіб, а товариські суди київських заводів ім. Лепсе та “Червоний екскаватор” – у складі 9 осіб. До товариських судів у селах Полтавського р-ну Полтавської обл. входили голова, 2-5 його заступників і 15-20 членів. У товариських судах Білоцерківського р-ну Київської обл. по 7-11 членів, у тому числі 2 заступники голови [2, 29-30]. Суд заводу “Азовсталь” м. Сталіно був обраний у кількості 19 осіб, а Єнакієвського металургійного заводу – у складі 21 особи. На 1964 р. до роботи у товариських судах у Полтавській обл. загалом було залучено близько 11 тис. осіб, у Черкаській – близько 9 тис. Подібна картина спостерігалася і в інших областях України [2, 43].

Аналіз вищенаведених матеріалів дає вагомі підстави твердити, що запропоновані і певною мірою реалізовані на рубежі 50-х – 60-х років ХХ століття засади участі громадськості у роботі судової системи мали під собою досить здорову демократичну основу. У разі вільної реалізації цього задуму, товариські суди могли стати ефективною формою залучення громадськості до виконання правоохоронних функцій.

1. *Середа И., Магарин Н., Червоний Ю. Самый массовый, самый демократический. - Одесса: Одесское книжное издательство, 1962.*
2. *Чередниченко М. П. Товариські суди та їх роль в боротьбі з антигромадськими проявами // Роль громадськості в зміцненні радянського правопорядку / За ред. П.П. Михайленка. - К.: Видавництво Академії наук Української РСР, 1961.*
3. *Лапай О.П. Товариський суд. – Сталіно: Книжкове видавництво Сталіно – Донбас, 1960.*
4. *Михайленко П. П. Громадськість на охороні соціалістичного правопорядку // Роль громадськості в зміцненні радянського правопорядку / За ред. П. П Михайленка. - К.: Видавництво Академії наук Української РСР, 1961.*
5. *Островський О. В., Фельдман А. М. Товариський суд в колгоспі. - К.: Державне видавництво сільськогосподарської літератури Української РСР, 1962.*
6. *Линенбург Г. А., Леонова Н. Н. Товарищеский суд на предприятии. - М.: Государственное издательство юридической литературы, 1961.*
7. *Центральний державний архів громадських об'єднань України. - Ф.1. - Оп.24. - Спр.5138. - 267 арк.*
8. *Положение о товарищеских судах Украинской ССР // Середа И., Магарин Н., Червоний Ю. Самый массовый, самый демократический. - Одесса: Одесское книжное издательство, 1962.*